

**НМКД Історія мови (Історія української літературної мови)
Лекційний модуль
(Анотації до лекцій)**

Лекція № 1

Вступ. Періодизація історії української літературної мови.

1. Предмет курсу історія української літературної мови. Зв'язок з іншими науковими дисциплінами.
2. Походження української мови та української писемності (самостійне опрацювання)
3. Періодизація історії української літературної мови.
4. Джерела вивчення історії української літературної мови.

Література

1. Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – К., 2001.
2. Плющ П.П. Історія української літературної мови. – К., 1967.
3. Білецький. Коріння нашої мови. // Вітчизна. – 1992. – № 4.
4. Бабич Н.Д. Історія української літературної мови. Практичний курс: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 1993.
5. Степаненко М. Історія української мови. – К., 1998.
6. Кузьменко Ю. Історія української мови в конспектах Юрія Кузьменка. – К., 1997.
7. Єфремов. Історія навчальна українського письменства. – К., 1995.
8. Карпенко Ю. Українська гіпотеза. // Мовознавство. – 1993. – № 5.
9. Печерна. Етногенез та антропологія українців. // Українська мова та література в школі. – 1992. – № 2
10. Мацюк Г., Панько Т. Питання української мови в системі поглядів Грушевського. // Мовознавство. – 1991. – № 6.
11. Півторак. Українці, звідки ми і наша мова. – К., 1993.
12. Степаненко М. З історії дослідження витоків української мови. // Дивослово. – 2000. – № 7.

1. Більшість сучасних лінгвістів першочерговим завданням в дослідженні будь-якої мови, вважається установлення її прадавнього коріння.

Історія української літературної мови – це історико-мовний процес, що дає уявлення про характер засобів спілкування як системи функціонально-мовленневих стилів на різних етапах історії народу.

Курс історія української літературної мови як навчальна дисципліна присвячений вивченню основних процесів розвитку, удосконаленню і збагаченню української мови, вироблення її структурно-функціональних стилів, фонетичних, граматичних, лексичних і правописних норм протягом всього історичного періоду існування.

3. Проблема періодизації історії української літературної мови виникла дуже давно.

Історія кожної мови вивчається в нерозривному зв'язку з історією народу, який є її носієм і творцем. Отже і періодизація історії української літературної мови пов'язана з історією українського народу.

Довгий час серед мовознавців точилася гостра полеміка щодо періодизації, чимало запропонованих схем виявилися спірними, вони ґрунтувалися на зміні суспільних формацій:

- Мова феодалізму;
- Мова капіталізму;
- Мова соціалізму.

Така схема не могла відображати всіх етапів розвитку української літературної мови, оскільки сама по собі зміна формацій не відбилась ні на звуковій системі, ні на граматичній будові української мови.

Прихильниками періодизації за суспільними формаціями були Плющ, Тимошенко, Москаленко, Білодід.

Вони виділяли такі основні етапи:

1. літературно-писемна мова давньоруської народності та часів феодальної роздробленості (10-14ст.).
2. стара українська літературна мова (14-17ст.)
3. нова українська літературна мова часів формування буржуазної нації (18-поч.20ст.).
4. українська літературна мова радянського періоду.

Нові принципи періодизації закладені в працях Огієнка, Карпенка, Русанівського.

У Карпенка виділено:

1. 4-5ст. спільно східнослов'янська мова;
2. 11-14ст. давньоукраїнська (давньокиївська) мова;
3. 15-18ст. староукраїнська мова
До 16ст. – руська мова. З 16ст. – проста українська мова.
4. 19-20ст. – нова українська мова.

Юрій Шерех-Шевельов виділив:

- Протиукраїнська мова (7-9 ст.);
- Староукраїнська мова (9-14 ст.);
- Середньо українська мова (14- поч.20 ст.);
- Нова українська мова.

У 1985 році інститут мовознавства ім. Потебні прийняв періодизацію за якою встановлено такі хронологічні межі:

1. Українська літературна мова (кін. 14-поч.18ст.)
  - Літературна мова (14-пер.пол.16ст.)
  - Сер.16-сер.17ст.

- Друга пол.17ст. – поч.18ст.
- 2. Українська літературна мова (сер. і кін.18ст.)
- 3. Нова українська літературна мова. Початковий період її розвитку (кін.18-40 рр. 19ст.)
- 4. Українська літературна мова 40 рр.19ст. – поч.20ст.
- 5. Українська літературна мова 20-90 рр.20ст.
  - 20-30 рр.
  - 40-50рр.
  - Сучасна українська літературна мова (починаючи з 60-х років)

4. Джерелами вивчення історії української літературної мови є писемні пам'ятки різних історичних періодів. Основними вчені вважають:

- зб. «Руська правда» (1019 р.);
- «Повчання Володимира Мономаха» (1096-1113 рр.);
- «Слово о полку Ігоревім»;
- «Євангеліє Острозьке»;
- Твори ораторської літератури;
- «Повість временних лет»;
- Літописи;
- Послання Івана Вишенського
- Твори мандрівних дяків;
- Твори Сковороди, Котляревського, Шевченка;
- Твори української писемності та поетів різних періодів

Лекція № 2

Староукраїнська літературна мова (IX – перша половина XIV ст.).

1. Основні проблемні питання у вивченні літературно-писемної мови Київської Русі. Гіпотези вчених щодо основи цієї мови.
2. Жанрово-стилістичне багатство літератури Давньої Русі:
  - Мовні особливості перекладних пам'яток;
  - Оригінальна література;
  - Мовна майстерність «Слова о полку Ігоревім» (самостійне опрацювання).

Література

1. Висоцький. Деякі риси давньоруської писемності 9-10 ст. за археологічними пам'ятками. // Мовознавство. – 1971. - № 3.
2. Лиса. Риси української мови в найдавніших писемних пам'ятках. // Культура слова. – 1996. - № 48-49. – С.95-100.
3. Матвіяс. Варіанти української літературної мови від найдавніших часів до початку 18ст. // Культура слова. – 1996. - № 46-47. – С.3-22.
4. Мельничук. Питання початкового розвитку східнослов'янської писемності. // Мовознавство. – 1985. - №2.

5. Півторак. Виникнення писемності у слов'ян за сучасними науковими даними. // Мовознавство. – 1984. - №6.
6. Творогов. Мова «Слова о полку Ігоревім». // Мовознавство. – 1975. - №6. – С. 3-11.

1. На думку більшості дослідників мовна ситуація у Київській Русі мала такий вигляд: церковнослов'янська, староболгарська мова, якою Кирило та Мефодій переклали богослужбні книжки.

Основною розмовною мовою народу, який заселяв простори від Закарпаття до Дону Прип'яті до Чорномор'я була українська мова. Не така як сучасна, проте її основа проходила через століття, збагачуючись новими лексичними елементами та вдосконалюючись.

В науковій літературі досі йдуть суперечки старослов'ян чи руська мова була в Русі. Деякі російські вчені доводять, що сучасна російська мова є прямим продовженням літературної мови давньокиївського періоду.

Перший ректор Київського університету *Максимович* відстоював думку, що в своїй основі давньоруська мова – це старослов'янська, яка зазнавала східнослов'янського впливу.

Срезневський стверджував, що існувала давньоруська літературна мова, якою користувалися всі жанри давньоруської писемності. Шахматов доводив думку, що російська мова за своїм походженням не російська, а церковнокнижна, в основі якої лежала староболгарська.

Шахматов стверджує: «На російському ґрунті в процесі історичного розвитку староболгарська мова зазнала русифікації, тобто стала літературною мовою росіян під впливом їхньої розмовної мови».

Обнорський категорично заперечив твердження Шахматова. Він стверджує, що літературна мова самобутня, витоки її в Новгороді.

Однотипність літературної мови Київської Русі *Шахматов, Ягич* пояснювали тим, що в основі її розмовна мова Києва койне (точніше мовою соціальних верхів), яка поєднується із староболгарською мовою. Вироблена тут літературна мова із Києва поширюється по всій території держави.

Носіями державної мови були представники вищого класу. Українська мова зазнала різних впливів.

На думку проф. *Ющука* «з усіх слов'янських мов саме українська розмовна безперервна від часу її виділення з якогось впровадженого одно європейського масиву й до нашого часу».

Старослов'янська і руська мови, як стверджують більшість мовознавців – це різновид тієї самої літературної мови. *Давньослов'янська літературна мова однаково використовується всіма східними слов'янами і функціонує в трьох стилях:*

- Високому (професійна, ораторська література);
- Середньому (мова літописів і художньої літератури);
- Зниженому (збірник «Руська правда», грамоти).

У високому стилі переважно старослов'янська мова з елементами східнослов'янської наближена до місцевого київського діалекту.

Середній стиль поєднував церковнослов'янські елементи, які становили його основу із великою кількістю місцевих лексичних, граматичних та фонетичних особливостей.

Знижений стиль (названий умовно) – це літературна мова східних слов'ян, в якій переважали східнослов'янські риси, а церковнослов'янські були обмаль.

Отже, проблема українства в Київській Русі, як поняття держави, єдина давньоруська мова була чи не була – основні проблеми, які були і будуть.

Більшість вчених стверджують, що єдиної державно руської мови не було. Консолідація племен призвела до утворення трьох східнослов'янських мов, сформувалися південно-західні слов'яни, українці, білоруси та північно-східні майбутні росіяни.

Виноградов визначив два типи літературної мови:

- Книжнослов'янський (старослов'янський в основі);
  - Народно-літературний (на живому народному мовленні).
2. Найширше представлена на Київській Русі перекладна література. Найдавніша пам'ятка духовного письма – *«Остромирове Євангеліє»*. Переписано воно на Русі зі старослов'янського оригіналу у 1056 році. Писарі дотримувалися кожний своїх правописних звичок. Одним із них перевагу надавав старослов'янським традиціям. До перших творів належать: *«Збірник Святослава»*. Переклад яких здійснено з грецького оригіналу 10 ст. для Болгарського царя Семеона. *Оригінальна література поділяється на:*
- Ораторську;
  - Агіографічну;
  - Паломницьку;
  - Історіографічну;
  - Художню;
  - Ділову.

Ораторська література характеризується афористичною побудовою, притаманна велика кількість інверсій, переважає складний синтаксис.

Агіографічна література – багато епітетів, синтаксична особливість – часте вживання питальних та окличних речень.

Паломницька література. Автори намагалися писати старослов'янською мовою, але іноді звертається до розмовної лексики. Фонетика наближена до східнослов'янських мов.

Історіографічна література – літопис «Київський», «Галицько-Волинський».

«Повість...» - твір багатьох авторів. Мова наближена до середнього стилю, старослов'янська чергується із чистими східно-слов'янськими текстами. Переважають в «Повісті...» старослов'янські традиції.

Юридично-ділова література. Документи написані східнослов'янською мовою, але наявні також церковнослов'янізми. У договорах переважають повноголосні форми. Використовуються абстрактні іменники, відсутні прості форми минулого часу.

Літературна мова післямонгольських доби. «Галицько-волинський літопис» - унікальна пам'ятка, в якій відбито основні фонетичні процеси. Кожна частина літопису з мовного погляду відмінна.

Лекція № 3

Середньоукраїнська літературна мова (середина ХІУ – ХУІІ ст.).

1. Етапи розвитку староукраїнської мови.
2. Доля населення східно-словянських територій після розпаду Київської Русі.
3. Літературна мова в литовській державі та її функції. Українські та білоруські варіанти руської мови.
4. Спроби перекладу церковних книг простою мовою.
5. Умови розвитку літературної мови після Люблінської унії.
6. Відображення живої української мови в діловому письменстві та літописах.
7. Мова полемічних творів
8. Мова художньої літератури кінця 16-першої пол.17ст.
9. Поява і поширення друкарства в Україні. Заснування шкіл вищого типу.
10. Граматична обробка літературної мови.

Література

1. Матвієнко. Пересопницьке Євангеліє – видатна пам'ятка українського відродження 16ст. // Дивослово. – 2004. - №5. – С.31-34.
2. Москаленко. Основні етапи розвитку української мови. – К.,1964.. – С. 60-77.
3. Поліщук. Перлина нашої культури. // Українська мова та література в школі. – 1997. - №3. – 4-6.

Виділяють такі етапи розвитку староукраїнської мови:

- 900/1000-1150 рр. – християнізація. Запровадження церковнослов'янської мови в церковно-наукові та літературні жанри. Мова мала певні територіальні лексико-граматичні властивості.
- 1180-1240 рр. – безінтеграційні процеси, спільні церковнослов'янській мові. У цей період відбувається виділення протоукраїнських, протобілоруських та двох проторосійських діалектів. Український мовний простір залишився на південному сході, лексика староукраїнської мови цього періоду зазнала значного впливу церковнослов'янзмів, грецизмів та тюркських слів.
- 1240-1350 рр. – Галицько-Волинська доба. Це доба латино-угорських, польських та литово-болгарських впливів.

Після розпаду Київської Русі в Галичині у кінці 13ст. владу захопила Польща, протягом 14ст. Литва захоплює Київщину, Поділля, Чернігівщину.

Закарпаття, починаючи з 11ст. під владою Угорщини, частина українських земель належить молдавському господарству.

У цей період існує специфічна книжна мова, яка називається тоді мовою руською або староукраїнською, яка розвинулась на основі літературної мови і живої розмовної мови українського народу.

Залежно від території, в ній виявляються місцеві діалектні елементи, крім того їй притаманна велика кількість церковнослов'янizmів, а пізніше полонizmів. Руська мова тривалий час була державною мовою молдавського господарства і литовському князівстві, досить широко використовується і в Галичині, вона була інтернаціональною, бо нею укладалися угоди, але сфера вжитку була дуже вузькою, бо нею писалися лише ділові документи.

З середини 11 до 16ст. Україна перебувала у складі литовської держави. Литовці не мали літературно-писемної мови, а держава потребувала її. Українські та білоруські варіанти руської мови стали державною мовою литовської держави. У цей період мова української народності інтенсивно закріплювалася у літературно-писемній мові.

Отже, українська літературно-писемна мова цієї епохи, в своїй основі мала південно-західні українські говори. У культово-релігійному письменстві продовжував вживатися книжно-словянський тип давньоруської мови, однак мова цього типу помітно українізувалася і її стали називати словенороською.

Словенороська мова в своїй основі старослов'янська, була вже мало зрозумілою для широких кіл українського народу. Все це зумовило появу спроб перекладу церковних книг. Видатною пам'яткою староукраїнською мовою є «Пересопницьке Євангеліє». Переклали книгу Михайло Василевич та архімандрит пересопницького монастиря Григорій в 1556-1561 роках. Простою мовою було перекладено «Креківський апостол».

Іван Франко вважав, що ця епоха була «порою, в котрій у нас народилася і почалася гарно розвиватися перша всеукраїнська, дійсно національна література, коли писали мовою, зрозумілою по всіх усядах русів України».

За свідченням сучасників тоді існувало багато рукописних збірників, пісень, віршів, написаних простою народною мовою. Якщо церква прагнула якомога довше зберегти церковнослов'янську мову, то швіцька література, особливо поезія тяжіє до вживання народної української мови.

Під час проголошення Бреської унії українське населення зазнало утисків і пожвавилось літературно-культурне життя на Україні тільки з появою друкарства. У 1574 році у Львові Іваном Федоровим надрукований «Апостол», у 1581 році «Острозька Біблія». Значного розвитку набуває друкарська справа у 17ст. У 1615 році була заснована друкарня Києво-Печерської лаври.

Жива українська мова знайшла відображення у зв'язку з поширенням друкарства та шкільної освіти, у діловій мові українських канцелярій. Писарі зберігали фрази-стереотипи з Литовського статуту та інших правописних кодексів. Цінні зразки мови дають судові документи, які фіксували живе

мовлення свідків і підсудних. В них спостерігаються мовні риси різних соціальних верств населення.

У зв'язку з поширенням друкарства в кін.16-поч.17ст.з'являються кілька граматик, серед яких найвидатнішою є «Грамматика» Мелетія Смотрицького (1619), «Грамматика славенская» Лаврентія Зизанія (1596), «Грамматика славенского языка» (1586). Ці граматики сприяли усвідомленню будови української мови.

Для вивчення теорії української мови велике значення мали словники. «Лексис» Лаврентія Зизанія (1596), «Лексикон словенороський» Памви Беринди.

З середини 16ст.надзвичайно розповсюдилась література,яку називали полемічною. Крім догматичної та політичної дискусії, література цього роду виражає почуття обурення, звинувачення, прокльони. Серед полемічної літератури виділяють творчість Івана Вишенського. Його перу належать полемічні послання скеровані проти унії. Він гостро критикував весь тодішній церковний та світський лад, вимагав простоти старохристиянського братства.

Літературну мову цього періоду найкраще характеризують пам'ятки, найхарактерніші з них – це грамоти. В цих пам'ятках змішуються риси білоруської та української мов. Грамоти писалися за певним трафаретом, мали майже непорушні формули. В цей час прослідковуються давні мовні традиції, але наявні вже чергування у/в ; г, к, х / з, ц, с в граматиках зафіксовані риси живої української мови.

Часом зазначалося хто писав грамоту. Найбільшу групу в складі лексики грамот 14-16ст.становлять загальноновживані слова, назви грошових знаків. Серед частин мови багато вживається займенників. Зафіксовані й діалектизми. Значне місце відводиться термінологічній лексиці (грамота, лист, свідок, печать). Слова церковнослов'янські мови становлять значно меншу кількість. У Галицьких грамотах наявні полонізми.

Найбільшу цінність в кінці 16ст.мали полемічні твори Івана Вишенського, що були першими зразками публіцистичного стилю. Він засуджував переклади святого письма на просту мову.

Вишенський в мові традиціоналіст, він добре володіє церковнослов'янською мовою і обстоює її як знаряддя істинної святості. Вживав велику кількість церковнослов'янських, але все одно в його творах переважає українська лексика. Використовуються народні вирази, фразеологізми, творить сам нові слова (златолюбєць, дархидрство). У фонетиці, морфології, синтаксисі проявляються такі ж риси, що і в творах попередніх століть. Активно використовуються дієприкметники.

Велика кількість питань що пояснюється полемічністю його, Вишенський – автор розгорнутих метафор, порівнянь небагато і вони прості, зовсім мало епітетів

Лекція № 4

Українська літературна мова початкового періоду формування її.

1. Міфотворчість Г.С. Сковороди.
2. Графічно-алфавітна реформа Петра 1 (самостійне опрацювання).
3. Особливості ділової мови 17-18ст.
4. Мова козацьких літописів.
5. Мова художньої літератури та публіцистики.

Література.

1. Гудзій. Українські інтермедії 17-18ст.
2. Чипіга. Визначна пам'ятка українського письменства. // Зіновієв Климентій. – К., 1971.
3. Німчук. Мовознавство на Україні 14-17ст. – К., 1987.
4. Худаш. Лексика українських ділових документів кінця 16-поч.17ст. – К., 1961.
5. Возняк. Історія української літератури. Кн.1. – Львів, 1992.

3. У 17 столітті помітно розширюється коло ділових документів, у мові цих документів значно більше українізмів, дуже мало церковнослов'янізмів, широко представлена українська народна лексика.

Серед фонетичних рис слід відзначити звучання *и* як *і*, чергування *у* та *в*, перехід *о* в *е*, м'яке *ц*. Морфологічні риси: вживання флексії *-ови*, паралельно з *-еви*; *г*, *к*, *х/з*, *ц*, *с* в Д.в. та М.в; вживання Кл.в.

Синтаксичні риси: збережена латинська традиція, яка прийшла в Україну через посередництво з польською закінчувати речення дієсловом.

Серед ділових документів найбільше значення мають такі:

- Книжки міських урядів;
- Міжнародні договори;
- Універсали й листи гетьманів, акти міського самоврядування;
- Акти й документи церковних установ.

Широко представлена в 17-18ст. релігійно-моралізована і наукова література (казання – церковні проповіді, історична література).

Зразками творів художньої літератури є шкільні драми з інтермедіями.

У 17ст. церковнослов'янська мова чітко протиставлялася українській літературі. Про це свідчить поява українсько-церковнослов'янських розмовників і граматик церковнослов'янської та староукраїнської мови.

Граматика Івана Ужевича, вважається однією з найкращих. Це рукописна праця, написана у двох варіантах. Написана латинською мовою у 40-х рр. 17ст. Ужевич тлумачив уній слов'яноукраїнські граматичні особливості. Він ввійшов в історію як вчений, що вперше лінгвістично опрацював українську мову.

У 17ст. зустрічаємо словники з українським реєстром. Це словник Житецького, що являє собою обернений лексикон Памви Беринди.

У мові всіх пам'яток 17-18ст. за винятком писаних слов'яноруською і слов'яноукраїнською мовами дуже сильно збережена стара українська традиція

(широке вживання церковнослов'янзмів та полонізмів). Але у кінці 17- 1 пол.18ст. дедалі більше позначається вплив російської мови. В першу чергу це стосується мови активно урядових документів. Але в стилі цих документів часто зберігалися канцелярські формули, властиві грамотам 14-15ст.

Загальний колорит мови пам'яток ділового письма характеризується великим зближенням з живою народною мовою, а також з російською мовою.

Центром релігійно-моралізаторської наукової і художньої літератури в 2 пол. 17ст. – 1пол. 18ст. належить Києво-Могилянська колегія. Тут були написані «Синопис» Інокентія Гізеля, ораторсько-проповідницькі твори Галятовського, Барановича, анонімна драма «Алексий человек Божий».

Частина цих творів написана слов'яноруською мовою, більшість простою мовою з незначною кількістю церковнослов'янзмів.

Літературна спадщина 18ст. надзвичайно різноманітна, тат і козацькі літописи, які в основному присвячені визвольній війні українського народу під проводом Б.Хмельницького («Літопис Самовидця», «Григорія Грабянки», «Самійла Величка»), широко представлені шкільні драми, які написали професори Київської академії. Широко представлена творчість мандрівних дяків та попередників Котляревського (Некрашевича, Сковороди).

Спостерігається надзвичайна стилістична строкатість літературної мови, навіть у творах одного і того ж самого жанру.

Мова «Літопису Самовидця» дуже близька до простої народної мови. Основний лексичний склад становлять слова української розмовної та ділової книжної мови з домішками полонізмів та латинізмів, незначна кількість церковнослов'янзмів і русизмів, багато канцелярських фразеологізмів, часте вживання дієприслівникових зворотів.

Із загальних особливостей стилю літопис Самовидця треба виділити специфічні оформлення різних повідомлень:

- Кожне повідомлення починається викладом найважливішої події року;
- Велика кількість пояснень автор починає моралізувати, що дуже близьке до традицій церковно-ораторської прози 16ст.
- Відчутний зв'язок з пісенно-народною творчістю.

Літописи Грабянки та Самійла Величка за стилем дуже відрізняються від літопису Самовидця. Твір Грабянки – це високо-патетичний твір, де він основує подвиги Хмельницького як національного героя. У літописах Величка чергування простої і слов'янської мови, велика кількість російських слів та виразів.

1. Визначаючи особливості мови творів Г.Сковороди більшість дослідників 19-20ст.розцінювали її як пряме продовження староукраїнської літературної мови, але насправді вона надзвичайно віддалена від неї. Сковорода намагався створити штучну мову, яка була б зрозуміла всім східним слов'янам. Слов'яноруська і спільно східнослов'янська мова Сковороди намагалася

витіснити староукраїнську літературну мову. Основними мовними особливостями творів Сковороди є:

- Вживання великої кількості розмовно-побутової лексики та фразеології, використані письменством українські прислів'я та приказки мають стилістичні настанови;
- Велика кількість російського мовного матеріалу;
- Використання лексики пройнятої образністю, в своїх лексемах передає особливість російської вимови українськими літерами;
- Сковорода використовує велику кількість суфіксів для створення абстрактних іменників.

Словотвірні особливості.

Дослідники вважають, що близько сотні таких суфіксів засвоєні в російській мові, але вперше використані Сковородою.

Синтаксичні особливості:

- Велика кількість складних безсполучникових речень;
- Характерна інверсія.

Мова шкільних драм, основні особливості мови – це «плетение словес». Старослов'янізми з домішками польської, латинської і частково російської мови. Великий вплив на мову шкільних драм мала Ломоносівська теорія «трьох штилів». Але в цілому, мова шкільних драм наближуються до живої народної мови, в якій велика кількість українських лексичних елементів.

З драматичних творів 18ст. найбільшу цінність становлять інтермедії Довгалевського та Кониського. Основні лексичні елементи – українські, широко використовується народно-українська лексика.

Мова віршів.

У 18ст. з погляду мовного спрямування найбільший інтерес становлять історичні, сатиричні, бурлескні і любовні вірші, які склали спудеї Київської академії та мандрівні дяки., які в коротких формах висвітлювали становлення різних груп суспільства до історичних подій. В лексичному складі переважають українські елементи з домішками російських та польських.

У сатиричних віршах переважає колоритна народна мова. Бурлескні вірші, в яких трактувалися біблійні сюжети у світлі звичайних буденних обставин. В них навмисно знижений стиль з елементами загрубілої лексики та фразеології. Тут переважає природна розмовна мова без будь-яких природних домішків.

Лекція №5-6

Нова українська літературна мова (кін. ХУІІІ-40-ві рр. ХІХст.)

1. Формування національної літературної мови, побудованої на живомовній загальнонародній основі.
2. Народномовна основа творів І.П. Котляревського.

3. Особливості розвитку літературної мови в Західній Україні.
4. Розвиток української літературної мови від Котляревського до Шевченка.
5. Спроби створення «серйозного» стилю у творах П.П. Гулака-Артемівського, Є.П. Гребінки, Г.Ф. Квітки-Основ'яненка.
6. Перші спроби української публіцистики.
7. Мовні засоби поетів-романтиків.
8. Розвиток філологічної думки у I пол. XIX ст. («Грамматика малоросійського наречія» О. Павловського). Основні лексикографічні праці.
9. Шевченко Т.Г. – основоположник сучасного типу української літературної мови.

Література

- Бабій І.С. Вивчення мови і стилю «Енеїди» І.П.Котляревського// УМЛШ. – 1968. - №9. – С.32-37.
- Білодід І.К. Нев'януха мелодія мови «Наталки Полтавки»// УМЛШ. – 1969. - №10. – С.11-17.
- Білодід І.К. Т.Г. Шевченко в історії української літературної мови. – К., 1964.
- Блик О.П. ... С.110-163.
- Бурлеск і початки нової української літературної мови//Жанри і стилі... - К.: Наук. думка, 1989. – С.131-138.
- Бурячок А.А. І. Котляревський в історії української літературної мови// Рад. літ-во. – 1969. - №9.
- Ващенко В.С. Епітети поетичної мови Т.Г. Шевченка. Словник – покажчик. – Дніпропетровськ, 1982.
- Ващенко В.С. Народнопоетичні джерела Шевченкової мови// УМЛШ. – 1961. - №1. – С.28-37.
- Ващенко В.С., Медведєв Ф.П. та ін. Лексика «Енеїди» І.П. Котляревського. Покажчик слововживання. – К., 1955.
- Ващенко В.С. Перша українська грамматика// УМЛШ. – 1955. - №4.
- Горинь В. На засадах романтизму / “Руська трійця” // Рад. літ-во. – 1987. - №3. – С.39 – 45.
- Дзензелівський Й.О. Видатний український філолог (про О. Павловського) // Мовознавство. – 1968. - №6.
- Коломієць М.П. Семантико-стилістичні функції фразеологічних синонімів у поезіях Т.Г. Шевченка// Мовознавство. – 1992. - №2.
- Курс ІУЛМ... - Т.І. – С. 140-193, 211-262,301-310.
- Шевченко Г.А. Нариси з історії української літературної мови першої половини XIX ст. – К.; Х., 1946.
- Ляхова Ж.Т. За рядками Тараса Шевченка. – К.: Дніпро, 1984. – 134 с.
- Масенко Л.Т. Українсько-російські міжмовні стосунки в добу становлення нової української літератури// УМЛШ. – 1992. - №7-8. – С.51-56.
- Матеріали про мову Т.Г. Шевченка в ж. “УМЛШ” 1961 р. № 1-2, 5.
- Миронова Г.М. «Енеїда» І.П. Котляревського як джерело лінгвокраїнознавчих відомостей // УМЛШ. – 1989. №7.
- Москаленко А.А. Перша друкована грамматика української мов// УМЛШ. – 1968. - №5.
- Муромцев О.Г., Муромцев І.Л. Г.Ф. Квітка-Основ'яненко в історії української літературної мови// УМЛШ. – 1978. - №6. – С.3-10.

- Наконечний М.Ф. Квітка-Основ'яненко і розвиток національної літературної мови // Мовознавство. – 1990. - №4. – С. 63-69.
- Наконечний М.Ф. Перша граматики “нової” літературної мови // Мовознавство. – 1968. - №5.
- Охріменко П.П. “Енеїда” І.П. Котляревського і світова література // Укр. літературознавство. – Львів, 1970. - №9.
- Панько Т.І. До проблеми формування й уніфікації української мови // Мовознавство. – 1990. - №1. – С.8-17.
- Пилинський М.М. Із спостереження над мовою і стилем “Енеїди” І.П. Котляревського // Мовознавство. – 1988. - №5. – С.25.
- Плющ П.П. ІУЛМ... - С.261-277, 291-308, 312-316.
- Регушевський Є.С. І.Я.Франко про мову Т.Г. Шевченка // УМЛШ. – 1961. - №2. – С. 35-37.
- Рогач П. Він перемиг простір і час (до 150-річчя з дня народження І.П. Котляревського) // УМЛШ. – 1989. - №9.
- Русанівський В.М. ІУЛМ... - С. 149-223, 227-231.
- Русанівський В.М. Історична лексика в поезії Т.Г. Шевченка // Мовознавство. – 1991. - №4.
- Русанівський В.М. Світогляд і мова (до 175-річчя з дня народження Т.Г. Шевченка) // Мовознавство. – 1989. - №14..
- Русанівський В.М. Семантична глибина слова // Мовознавство. – 1991. - №2. (до характеристики мови Т.Г. Шевченка)
- Сидоренко В.С. Текстуальне вивчення п'єси І.П. Котляревського “Наталка-Полтавка” // УМЛШ. – 1989. - №10.
- Слоньовська О.В. Якщо і розумом, і серцем // УМЛШ. – 1989. - №4.
- Творчий метод і поетика Т.Г. Шевченка. – К., 1980.
- Ткаченко О.Б. Шевченко і мова. // Мовознавство. – 1989. - №4.
- Трісовський Є. Перший український журнал // Київська старовина. - №4. – С. 67-68.
- Турчин П. Життєрадісний сміх на руїнах Січі // УМШ. – 1991. - №8.
- Яценко М.Т. Романтизм як художній напрямок в українській літературі // УМЛШ. – 1989. - №2. – С. 28-30.

І. Визначну роль у розвитку нації відіграє нагромаджене протягом усієї історії суспільства мовне багатство, у лексиці і граматиці якого відкладається життєвий досвід, звичаї, дух (мислення і психіка) народу. Вищий етап формування нації супроводжується усуненням розходжень (“ножиць”) між книжнописемною мовою і розмовним мовленням, виробленням над діалектних загальнонародних норм. Консолідація української нації гальмувалась національними утисками з боку російської та австро-угорської імперії, тривалим збереженням кріпацтва, русифікацією класової верхівки.

Якісною зміною, що зумовила створення нового типу літературної мови, був перехід на живомовну народну основу і переорієнтацію на найбільш вирівняний середньонадніпряньський діалект і південно-східне наріччя української мови. Зростання національної самосвідомості. Культурно-освітні справи. Видання збірок народної поезії України. Відкриття ряду навчальних закладів. Перші українські журнали та альманахи.

II. “Енеїда” – справа всього життя І. Котляревського (1798, 1842 рр.). прогресивне соціальне звучання твору, вимоги гуманного ставлення до пригнобленого простого люду. Усвідомлення безперспективності старого мовного типу, висміювання схоластики та застарілого мовного канцеляризму. Висока мовна майстерність п’єси “Наталка-Полтавка”. Лексичне, фразеологічне багатство творів письменника. Зв’язок із мовним фольклором. Середньонадніпряньська діалектна основа його творів. Невпорядкованість в правописі та граматиці.

III. Суспільно-історичні умови розвитку української літературної мови після поділу Польщі. Постанова про викладання в школах польською мовою (1817). Культурні зрушення в українстві Західної України. Москвофіли (консервативне українське угруповання, що орієнтувалося в культурному житті на Російську імперію) та народівці (національна опозиція, яка одстоювала політичні й культурні права українського народу: угруповання ліберально-просвітницького типу/ В. Барвінський та ін./ та радикали, які стояли на позиціях національно-визвольної боротьби /І. Франко, М. Грушевський/). Трактат І. Могильницького «Вѣдомость о русском языкѣ» (1824). Перші граматики “руської мови” Лучкая, Лозицького, написані латинню і польською мовою.

Діяльність “руської трійці” – М. Шашкевича, Я. Головацького, І. Вагилекича. значення збірника “Русалка Дністрова” (1837): оригінальні й фольклорні матеріали, фонетизація правопису, боротьба за літературну мову, побудовану на народнорозмовній основі. Діалектний характер поетичної мови.

IV. 1. Створення національного колориту в байках цього періоду творчості П.П. Гулака-Артемівського, Є.П. Гребінки. Відтворення народної лексики та фразеології. Спроби створення “серйозного” (середнього) стилю в українській ліриці, баладах.

Мовні особливості прози Г.Ф. Квітки-Основ’яненка: зіткнення української та російської мовних стихій у лексиці, церковнослов’янська та канцелярська лексика, відображення фонетичних та морфологічних особливостей говору Слобожанщини. Мовні засоби сентименталізму.

2. Альманах “Ластівка” (1841). “Украинский вестник”, “Сніп”, “Молодик”, “Украинский журнал”. Публіцистика Є.П. Гребінки, Г.Ф. Квітки-Основ’яненка.

3. Фольклорна основа балад Л. Боровиковського. Харківська школа романтиків (А. Метлинський, М. Петренко, М. Костомаров та ін.): широке використання історичної, абстрактної лексики, фольклорних джерел (здрібнілі форми, постійні епітети тощо).

Тенденції формування літературної мови в період від І. Котляревського дот. Г. Шевченка:

- становлення її на народнорозмовній основі;
- широке використання фольклорних елементів;

- стилізація побутового мовлення;
- вплив діалектів.

V. Полеміка навколо питання на право існування літератури, написаної українською народною мовою. Підготовчий етап у виробленні норм єдиної літературної мови. “Граматика малоросійського наречія” О. Павловського (1818). Її структура, призначення.

Правописні системи I пол. XIX ст. в Східній і Західній Україні. Словники I половини XIX ст.

VI. Народність художньої творчості та мови Т.Г. Шевченка. Синтез елементів розмовної мови : відсутність діалектної обмеженості (уживання Т.Г. Шевченком лексики без спеціального копіювання діалекту на відміну від його попередників), повнота відображення в його творчості народної лексики і фразеології. Широке використання мовних надбань світової літератури. Міжслов'янські творчі й мовні зв'язки. Семантичне засвоєння церковнослов'янських (біблійних, патетичної лексики і фразеології, абстрактних понять) і елементів російської мови. Мова “Букваря” (1961).

Органічний зв'язок мови поета з українським фольклором, творчі модифікації народнопоетичної спадщини. Вплив історичних пісень і дум на мовну творчість Т.Г. Шевченка. широке використання історизмів.

Роль Т. Г. Шевченка в створенні фонетичних, лексико-фразеологічних і граматичних норм сучасної української мови. Своєрідність синтаксису (нанизування присудків, еліптичні конструкції тощо). Художньо-образна система творів Кобзаря (орієнтація на естетичні цінності фольклору, символіка та асоціації, ключові слова, персоніфікації).

Мовний реалізм і багатство мовних засобів його творчості, зумовлених високим пафосом боротьби за волю України, слов'янства. Поєднання реалізму й романтики в мовній творчості поета. Епістолярна спадщина Т.Г. Шевченка як зародок україномовної публіцистики.

Лекція № 7

Граматичне і лексичне унормування української літературної мови XIX – XX ст.

I. Загальна характеристика розвитку української літературної мови в цей період.

II. Питання граматичної та лексикографічної нормалізації української літературної мови:

1. Найважливіші граматики цього періоду.
2. Створення словників.

III. Розвиток усіх стилів української літературної мови:

1. Наукова та науково-популярна мова.
2. Відображення розвитку української літературної мови в художній літературі.

Література

1. Горобець В.І. За прекрасну мову й велику літературу // УМЛШ. – 1989. - №11 (М. Коцюбинський).
2. Гримич Г. Як цвіт яблуні... (Новаторство М.Коцюбинського) // УМЛШ. – 1989. – № 11.
3. Гузар О.В. До проблеми мовознавчої концепції М.Драгоманова // УМЛШ. 1991. – № 11. С.52.
4. Єрмоленко С.Я. Фольклор і літературна мова. – К., 1987. – С. 143-146.
5. Жовтобрюх М.А. Українська грамати́ка І.С.Нечуя-Левицького // Мовознавство. – 1989. – № 2.
6. Жовтобрюх М.А. Мова української періодичної преси (кінець ХІХ- початок ХХ ст.). – К., 1970.
7. Курс ІУЛМ... - Т. 1 – С.
8. Лукінова Т.Б. Етимологічні коментарі до назв містичних істот у драмі-феєрії Л.Українки «Лісова пісня» // Мовознавство. – 1992. – № 3.
9. Мацюк Г.П., Панько Т.І. Питання української наукової мови в системі поглядів М. Грушевського // Мовознавство. – 1991. - № 6. – С. 3-11.
10. «Не міряй ти безмірного безкраїм» (До 120-річчя від дня народження Л.Українки) // Мовознавство. – 1991. – № 2.
11. Пилинський Л.М. Мовна норма і стиль. – К., 1976. – С. 13-56.
12. Поповський А.М. Значення південноукраїнських степових говорів у формуванні літературної національної мови. Дніпропетровськ, 1989.
13. Русанівський В.М. ІУМЛ... -С. 224-299.
14. Стафєєва В.І. Українська писемність дожовтневого періоду про мову // УМЛШ. – 1990. - № 11.
15. Тараненко О.О. Б. Грінченко і «Словар української мови» // УМЛШ. – 1989. - № 2.
16. Франко З.Т. Боротьба за українську мову в дожовтневий період // Мовознавство . – 1990. - № 6.
17. Франко І.Я. Літературна мова і діалекти. // Твори в 20 т. – Т. 16. – 1959.
18. Пещак В.В. Із спостережень над вивченням «Лісової пісні» // УМЛШ. 1992. - № 2.
19. Чередниченко Д. (Про Чубинського) // УМЛШ. – 1991. - № 7, 9, 12.
20. Шумило Н. Соціологія «народницької концепції» в українській літературі кінця ХІХ- початку ХХ ст. // УМЛШ. – 1991. - № 11.

І. Культурно-освітнє спрямування в діяльності ліберальної інтелігенції. 1847р. – розгром Кирило-Мефодіївського товариства, початок жорстокого переслідування української мови, літератури, культури. Валуєвський циркуляр (1863): «Никакого особенного малороссийского языка не было, нет и быть не может». Емський указ (1876): заборона видання книг українською мовою не лише в Україні, а й у всій імперії, ввозити їх з-за кордону; заборона друкувати ноти для українських пісень; заборона українського театру. Заборона вистав українською мовою в більшості губерній (1884). Скорочення видань художніх творів українською мовою (1892). Заборона український книжок для дітей (1895). Оголошення Синодом культурної і просвітньої діяльності як шкідливої, «могущей вызвать последствия, угрожающие общественному спокойствию и безопасности...».

Активізація національно-визвольної боротьби напередодні та в час революції 1905 р. Видання журналу «Основа» (1861-1862pp). Культурно-освітня робота

«Громад», спрямована проти шовіністичної політики царського уряду. Діяльність в них М. Драгоманова, О.О.Потебні, В. Антоновича, Б. Грінченка та інших. Плідна праця П.П. Чубинського – етнографа, укладача 7-т. видання «Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», автора гімну «Ще не вмерла Україна». Публікація першого узагальнюючого опису діалектів України К.П. Михальчука.

II. 1. Українська граматики П.Куліша (1857), І. Нечуя-Левицького. Видатні граматичні праці Галичини. Труднощі у розв'язанні проблем нормалізації, пов'язані з національними утисками і роз'єднанням українських земель. Правописний «хаос»: «кулішівка», «драгоманівка», етимологічний (Максимовича) та ін. системи правопису.

2. Видання словників: «Словарь малорусского наречия» О.С.Афанасьєва-Чужбинського (1855), «Опыт южнорусского словаря» К.В.Шейковського (1861-1886), «Словарь малороссийских идиомов» М.В.Закревського (1861), «Словниці української (або югової руської) мови» Ф.Піскунова (1873). Видатні заслуги лексикографів П.П.Білецького – Косенка (1866), М.Уманця й А.Спілки, Є.Желехівського, Б.Д.Грінченка, Є.Тимченка.

III. 1. Широкі філософські узагальнення з української мови О.О.Потебні, І.Срезневського, використання порівняльно-історичного методу. Шевченківська мовотворча основа подальшого розвитку української літературної мови. Стилістичне вдосконалення української літературної мови другої половини ХІХ- початку ХХ ст. . Активна наукова діяльність українських істориків і філологів В.Антоновича, його учня М.Грушевського, М.Драгоманова, О.О.Потебні, П.Г.Житецького, згодом А.Кримського, І.Огієнка та ін. Формування наукової філософської, суспільно-політичної термінології. Прогресивні позиції І.Франка, М.Грушевського в питанні всебічного використання мовних багатств усіх діалектів української мови при пріоритеті середньо наддніпрянського.

2. Значне поширення жанрово-стилістичних можливостей української літературної мови. Творча оригінальність і вдосконалення української мови в мовній спадщині М.Вовчка, Л.Глібова, І.Нечуя-Левицького, П.Мирного, І.Франка, Л.Українки. М.Коцюбинського, В.Стефаника, О.Кобилянської, О.Олеся, В.Винниченка, І.Карпенка-Карого та ін.

Лекція № 8

Українська літературна мова ХХ – поч. ХХІ ст.

- I. Загальна характеристика умов розвитку української літературної мови в цей період.
- II. Українська літературна мова в умовах УРСР («Розстріляне Відродження») у 20-30-х роках.
  1. Спроби нормалізації української літературної мови:
    - перші наукові праці;

- унормування українського правопису;
  - розвиток лексикографії.
2. Жанрово-стилістична різноманітність творчості письменників цього періоду.
- III. Стан україністики під час Великої Вітчизняної війни та наступного періоду (40-50 рр. та 60-70рр.).
- IV. Епохальні зміни в розвитку української літературної мови за період здійснення державної самостійності України.
- V. Зв'язок української літературної мови з літературними мовами інших слов'янських народів у різні періоди.

Література

1. Етимологічний словник української мови // УМЛШ. – 1983. - № 9.
2. Жаборюк А.А. Майстерність словесного живопису (М.Стельмах) // УМЛШ, - 1965. - № 1. – С 8-13.
3. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук. Думка, 1989. – С. 199-282.
4. Жулинський М. Олесь Гончар: творчість як доля // УМЛШ. – 1991. - № 11-12.
5. Ковальчук О. Ранні оповідання В.Винниченка // УМЛШ. – 1991. - № 1.
6. Конституція України. – К., 1996.
7. Костенко В. Від всього серця я вітаю ... (Павло Тичина) // УМЛШ. – 1991. - № 1.
8. Лазебник Ю. Світло і тіні у мовній історії України // Літературна Україна. – 1989. 31 серпня.
9. Лазебник Ю. Поет у мові та мова поета // Мовознавство. – 1992. - № 1.
10. Лаврінко Ю. Поет своєї епохи (Є.Маланюк) // УМЛШ. – 1991. - № 1.
11. Масенко Л.Т. Химерна проза // Мовознавство. – 1990. - № 6.
12. Матеріали до 100- річчя Миколи Зерова // УМЛШ. – 1990. - № 4.
13. Основні мотиви лірики Дмитра Павличка // УМЛШ. – 1991. - № 4.
14. Ромащенко О.Н. Слов'янські літератури і твори О.Гончара // Всесвітня література в сер. навч. закладах України. - № 4. – С. 52-54.
15. Рудницький М. Богдан Лепкий // СІЧ. – 1992. – № 11.
16. Русанівський В.М. ІУЛМ....
17. Русанівський В.М. Сила і краса (Мова творів В. Винниченка) // УМЛШ. – 1992. - № 2.
18. Салига Т. З Україною в серці (Є. Маланюк) // УМЛШ. – 1991. - № 10.
19. Сенченко І. Нотатки про літературне життя 20-40 рр. // УМЛШ. – 1988. - № 3.
20. Сидяченко Н. Мова Михайла Стельмаха // Мовознавство. – 1992. - № 6. – С. 35-41
21. Сіпака Т. Стильові особливості української прози першої половини 20-х років // УМЛШ. – 1989. - № 1.
22. Слабошпицький М. Письменник світового масштабу (В.Винниченко) // УМЛШ. – 1991. - № 2.
23. Слово про поета (Л. Костенко) // УМЛШ. – 1990. - № 3.
24. Сологуб Н.М. Мовний світ Олесея Гончара. – К.: Наук. Думка, 1991. – 140с.
25. Савицька Л. Образ України в поезії Євгена Маланюка // Культура слова. – 1997. - № 50.
26. Тараненко О.О. У дзеркалі сьгоднішніх оцінок і дискусій // Газета «Літер. Україна». - № 3 від 21.01.93.
27. Франко З.Т. Функціонування української мови в радянській період // Мовознавство. – 1991. - № 1.
28. Харчук Р. Речі, які не вибирають (М.Хвильовий) // УМЛШ. – 1991. - № 8.
29. Харчук Р. Слово і народ // УМЛШ. – 1991. - № 9.
30. Цвіт художнього слова Гончара // Культура української мови: Довідник. – К., 1990.

31. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус. – Чернівці, 1998. – 208 с.

I. Заходи Центральної Ради та уряду УНР щодо ліквідації імперсько-царистської спадщини в культурно-освітній і мовній справі. Переведення народних шкіл на українську мову (березень 1917), поступова українізація вищої школи, друкування преси, універсалів Центральної Ради, розпоряджень уряду українською мовою. Наказ Ради Міністерств УНР від 23.03.1918 про запровадження української мови в діловодстві, заміну російського герба українським. 22.01.1919 – проголошення акта злуки УНР та ЗУНР. Створення Академії Наук УНР. Українські шкільні підручники. Відродження українського театру. Ленінська тактика з національного питання, спрямована на зміцнення зв'язків між республіками колишньої імперії й забезпечення партійного керівництва національними процесами.

Енергійна діяльність по зміцненню українізації М.О.Скрипника, О.Шумського, В. Чубаря та ін. Декрет ВУЦВК УРСР від 01.08.1923 про українізацію. Уперше надана можливість широкого застосування української мови, в тому числі в партійних та державних органах. Позитивні наслідки українізації: навчання українською мовою (2,5 млн. дітей у 1927 р.); зростання тиражу (30 млн. книг, протягом 1927-1928 рр. тираж газет збільшився в 5 раз). Журнали «Плуг», «Життя і революція», «Червоний шлях», «Вапліте», «Літературний ярмарок», «Нова генерація», «Критика» та ін.

Телеграма Сталіна 1933 р. про «припинення українізації». Партійна лінія на русифікацію. Сталінський терор проти селянства та інтелігенції. Звинувачення в буржуазно-націоналістичному шкідництві. Знищення надбань української культури.

II. 1. а) Активізація мовознавчої роботи: поява граматик О.Курило, С.Тимченка, М.Грунського та ін., науково-популярних робіт І.Свенцицького, О.Синяковського, В.Ганцова, П.Горецького, С.Смеречинського, «Підвищений курс української мови» за ред. Л.А.Булаховського. Праці за межами УРСР І.Огієнка, В.Симовича, С.Смаль-Стоцького та ін. Повернення з еміграції вчених – М.Грушевського, С.Єфремова. Майже повне припинення розвитку мовознавчої науки в 30-ті роки.

б) «Найголовніші правила українського правопису» - перший державний правописний кодекс (1921 р.). Підготовка повного правопису з участю вчених Східної та Західної України (1928 р.). Обвинувачення творців правопису у «націоналістичному шкідництві». Переробка правопису, затвердженого в 1933 р.

в) Підготовка до видання ряду термінологічних словників. Перевидання загально мовних словників за ред. Б.Д.Грінченка, Куманця і Спілки. Підготовка трьох томів академічного російсько-українського словника під головуванням А.Ю.Кримського. Недоліки словників, зумовлені

суб'єктивними уподобаннями укладачів, вигадування штучних слів, захоплення архаїзмами.

II. 2. Зростання культури й національної свідомості з розвитком художньої літератури та критики. Літературні угруповання, які створили атмосферу серйозних творчих дискусій. Мовна творчість «пролетарських письменників» - М.Хвильового, В.Еллана-Блакитного, В.Сосюри та ін, «плужна» - С.Пилипенка, П.Капельгорського та ін., неокласиків – М.Рильського, М.Зерова, М.Драй-Хмари та ін. Активна творчість українських письменників О.Олеся, П.Тичини, Л.Старицької-Черняхівської, М.Вороного, М.Бажана, Г.Косинки, А.Головка, Ю.Яновського, М.Куліща, О.Вишні.

III. Відображення в літературі участі українського народу в боротьбі проти фашизму. Діяльність О.Довженка, М.Бажана, початок творчості О.Гончара. Висунення на посаду наркома освіти П.Тичини. Роботи українських мовознавців на чолі з Л.Булаховським в складі евакуйованої до Уфи Академії Наук. Підготовка удосконаленого українського правопису, обговореного під Харковом у 1944 р., затвердженого 01.09.1946.

Активна творча діяльність М.Рильського, Ю.Яновського, Ю.Смолича, В.Сосюри, повернення в літературу О.Вишні. відображення в мові художньої літератури й публіцистики патріотизму та героїки народу, високого пафосу. Особливості лексики й фразеології творів, засоби інтимізації діалогів. Новий наступ сталінщини на українську культуру. Переслідування й дискримінація істориків, письменників і мовознавців А.Кримського, І.Свенцицького, І.Крип'якевича, М.Возняка, Л.М.Старицької-Черняхівської та ін.

Продовження лінії русифікації народної освіти. Нав'язування українським мовознавцям теорії класової мови і схрещення мов у «новому вченні» М.Я.Марра. Виступ Сталіна 1950 р. з положенням про злиття мов. Викриття культу особи Сталіна, засудження політики репресій разом з тим продовження ліній на русифікацію освіти, звуження сфери функціонування української мови. Посилення політичних обвинувачень у націоналізмі і репресії проти «інакодумців» під час «застойного» періоду. Обвинувачення в буржуазному націоналізмі мовознавців А.Матвієнко, З.Франко; за контакти з західними вченими – Ф.Жилка; письменників В.Стуса, В.Симоненка.

Звуження сфери вживання і фактичне витіснення української мови, вихвалання ленінської національної політики, однобічна трактовка російсько-українських мовних зв'язків і двомовності під тиском КПРС у 60-70 рр. Обґрунтування теорії «двох рідних мов», пропаганда концепції соціалістичних націй і прискореного їх злиття.

Видання цінних досліджень з українознавства: 5-томного курсу СУЛМ; 4-томного курсу «Історія української мови», академічного тлумачного «Словника української мови», двох томів діалектичного атласу України, серії перекладних і термінологічних словників.

Творчі здобутки кращих українських письменників – В.Сосюри, А.Малишка, М.Стельмаха, П.Загребельного, Л.Костенко та ін. майстрів слова.

- IV. Прийняття Верховною Радою Закону про мови 28 жовтня 1989 р. Заходи по його реалізації, утворення при АН України наукового Інституту української мови. Жанрово-стилістичне збагачення УЛМ завдяки поверненню в культурний обіг творів В.Винниченка, М.Хвильового, О.Олеся, Б.Лепкого, Є.Маланюка та ін., корифеїв україністики – І.Огієнка, Ю.Шевельова, М.Грушевського, М.Драгоманова та ін. Залучення до роботи в Україні вчених-мовознавців діаспори.

Нова редакція «Українського правопису» (1990, 1993) і дискусії щодо його застосування. Певні недоліки й труднощі в реалізації Закону про мови й шляхи їх подолання. Робота педагогічної громадськості України в справі піднесення культури мови.

- V. Білик О.П. 189-196.

Практичний модуль з курсу «Історія української літературної мови»

Практичне заняття № 1

ТЕМА: Вступ. Періодизація української літературної мови

Теоретичні питання:

1. Предмет, завдання, значення курсу історії української літературної мови. Зв'язок курсу з іншими науковими й навчальними дисциплінами (історія
2. Етногенеза українців та їхніх слов'янських сусідів (самостійно).
3. Критерії періодизації історії української літературної мови
4. Вироблення й удосконалення правописних, граматичних і лексичних норм української літературної мови на різних етапах її розвитку.
5. Усна народна творчість як невичерпне джерело розвитку національної літературної мови. Роль художньої літератури у формуванні лексичних і граматичних норм літературної мови та її стилів (самостійно).
6. Джерела вивчення історії української літературної мови.
7. Виникнення української мови серед інших слов'янських мов.

Домашнє завдання:

1. Законспектувати статтю Ющука І. Про походження української мови // Дивослово. - №1. – 1997. – С. 5-9
2. Виконати вправи: Н.Д. Бабич Історія української літературної мови (практичний курс).-Львів.-1993.-Вправа 1 (усно), вправа 2

Список рекомендованих джерел

1. Бабич Н. Історія української літературної мови: Практикум. – Л., 1993. – 205 с.
2. Єрмоленко С. Про походження української мови//Урок української.-2002.-№1.-С.28-32

3. Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови // Диво слово. - №10. – 2002. – С. 53-60
4. Русанівський В. Історія української літературної мови. – К., 2001. – 391 с.
5. Ткаченко О. Шляхи мовного самоствердження і становище української мови/Українська мова —2005.- №1.-С.3-17.
6. Шевчук В. Мова і витворення культурних та духовних цінностей // Дивослово. - №3. – 1996. – С. 7-10
7. Ющук І. Про походження української мови // Дивослово. - №1. – 1995. – С. 5-9 (законспектувати)
8. Ющук І. Про походження української мови //Рідні джерела.-2001.-№4.-С.13-18.

Практичне заняття № 2
ТЕМА: Староукраїнська (давньоукраїнська)
літературна мова

Теоретичні питання

1. Етапи розвитку староукраїнської мови.
2. Уживання староукраїнської літературної мови у світському письменстві в різноманітних сферах (багатство стилів і жанрів).
3. Взаємодія і взаємовплив староукраїнської й церковнослов'янської мов.
4. Становлення й закріплення рис живої української мови у староукраїнській літературній мові на народній основі (характеристика мовних особливостей пам'яток різних стилів і жанрів).
5. Фольклор як одне з найважливіших джерел староукраїнської літературної мови („Моління Данила Заточника”, „Слово про загибель руської землі”) (самостійно).
6. Загальна характеристика мовної ситуації в Київській Русі. Висвітлення цього питання в працях визначних українських учених (Олекса Горбач, Степан Смаль-Стоцький, Агатангел Кримський, Іларіон Свенціцький, Іван Огієнко, Юрій Шевельов, Євген Тимченко, Леонід Булаховський, Василь Німчук, Григорій Півторак, Іван Ющук) (самостійно).

Список рекомендованих джерел

1. Бабич Н. Історія української літературної мови: Практикум. – Л., 1993. – 205 с.
2. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма//Дивослово.-2004.-№2.
3. Задорожний В. Многострадальная Русь, іже на язиці українськїм пребиваєма єсть//Дивослово.-2003.-№11.
4. Закон про мови в УРСР. – К., 1991
5. Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови // Диво слово. - №10. – 2002. – С. 53-60
6. Німчук В. Початки літературних мов Київської Русі // Мовознавство. - №2. – 1982. – С. 32-35

Домашнє завдання

1. Законспектувати статтю Задорожного В. Як треба читати тексти кирилівського письма//Дивослово.-2004.-№2.
2. Виконати вправи: Н.Д. Бабич Історія української літературної мови (практичний курс).-Львів.-1993.-Вправа 11 с.30, вправа 14 с.34

Практичне заняття № 3

ТЕМА: Староукраїнська літературна мова (XIV-XVII ст.)

Теоретичні питання

1. Доля українців після розпаду Київської Русі. Захоплення українських земель Литвою і Польщею. Утворення (XIVст.) Молдавської держави, у складі якої опинилися Галичина й Буковина.
2. Літературні мови XIV-перша пол.XVст. Слов'яноруська (церковнослов'янська) і руська (українська ділова) мови, їхні функції. Ствердження державності „руської” мови у другому виданні „Литовського статуту”. „Судебник” Казимира Ягайловича (1468).
3. Переклади простою мовою богослужбних книг.
4. Правописна строкатість пам'яток, писаних простою мовою на народній основі (самостійно)
5. Відображення живої української мови в діловому українському письменстві та літописах.
6. Полемічна література.
7. Виникнення братських шкіл (самостійно).

Домашнє завдання

1. Підготувати анотацію до статті Півторака Г.П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток//Мовознавство.-2005.-№3-4.

Список рекомендованих джерел

1. Бабич Н. Історія української літературної мови: Практикум. – Л., 1993. – 205 с.
2. Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє — видатна пам'ятка українського відродження ХУІ ст.-Дивослово.-№ 5.-2004.
3. Мацько Л., Христенко В. Історія української літературної мови // Дивослово. - №10. – 2002. – С. 53-60
4. Півторак Г.П. Державна мова у Великому князівстві литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток//Мовознавство.-2005.-№3-4.
5. Русанівський В. Історія української літературної мови. – К., 2001. – 391 с.
6. Юкало В. Полемічна література ХУІ-ХУІІ ст. як зародження української публіцистики//Мовознавство.-2005.-№6.

Практичне заняття № 4

ТЕМА: Граматики та лексикографічні праці ХУ-ХУІІ ст.

Теоретичні питання

1. Лексикографічні описи церковнослов'янської мови з українськими тлумаченнями («Лексис...» Лаврентія Зизанія (1596), «Лексиконь...» Памва Беринди (1627), «Синоныма славенороська» ХІІ ст.
2. Граматика «Словенския правильное синтагма» Мелетія Смотрицького.
3. Граматика Івана Ужевича.

Список рекомендованих джерел

1. Бабич Н. Історія української літературної мови: Практикум. – Л., 1993. – 205 с.
2. Задорожний В. Як треба читати тексти кирилівського письма//Диво слово.-2004.-№2.
3. Закон про мови в УРСР. – К., 1991
4. Матвієнко А. Пересопницьке Євангеліє — видатна пам'ятка українського відродження ХУІ ст.-Дивослово.-№ 5.-2004.
5. Мацько Л., Христенюк В. Історія української літературної мови // Диво слово. - №10. – 2002. – С. 53-60
6. Німчук В. Початки літературних мов Київської Русі // Мовознавство. - №2. – 1982. – С. 32-35
7. Півторак Г.П. Державна мова у Великому князівстві литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток//Мовознавство.-2005.-№3-4.
8. Ткаченко О.Б. До соціолінгвістичної класифікації мов у її слов'янській специфіці і динаміці//Мовознавство.-2005.-№3-4.
9. Юкало В. Полемічна література ХУІ-ХУІІ ст. як зародження української публіцистики.-2005.-№6.

Практичне заняття № 5

ТЕМА: Формування нової української літературної мови

Теоретичні питання:

1. Занепад слов'яноноруської (церковнослов'янської) і простої книжної української літературної мови з кінця ХVІІст.
2. Києво-Могилянська академія як найважливіший осередок давньої української літератури й літературної мови на Лівобережній Україні другої половини ХVІІст. і першої половини ХVІІІ ст.(самостійно)
3. Реформа алфавіту і графіки Петра І (самостійно).
4. Формування української літературної мови, побудованої на народній основі. Історична роль у цьому процесі південно-східного нареччя і зокрема середньонаддніпрянських говорів.
5. Народна основа мови творів І.Котляревського.
6. Боротьба в Галичині за літературну мову на народній основі („Русалка Дністровая”).
7. Розвиток української літературної мови в період від І.Котляревського до Т.Шевченка (самостійно).
8. „Граматика малороссийского наречия” О.Павловського (1818).

Список рекомендованих джерел

1. Білодід І. Києво-Могилянська академія і розвиток східнослов'янських літературних мов у ХУІ-ХУІІІ ст.-К., 1973.
2. Києво-Могилянська академія ХУІІ-ХУІІІ ст. в іменах.-К., 2001.
3. Коломієць Н.П. Семантико-стилістичні функції фразеологічних синонімів у поезіях Т.Шевченка//Мовознавство.-1992.-№2.
4. Миронова Г.М. Енеїда Котляревського як джерело лінгвокраїнознавчих відомостей//УМЛШ.-1989.-№7.
5. Наконечний Н.Ф. Квітка-Основ'яненко і розвиток національної літературної мови//Мовознавство.-1990.-№4.-с.63-69.
6. Огієнко І. Історія української літературної мови.-К., 1995.
7. Панько Т.І. До проблеми формування уніфікації української мови//Мовознавство.-1990.-№1.-С.8-17.
8. Передрієнко В. Формування української літературної мови ХУІІІ ст.(на народній основі).-К., 1979.
9. Пилинський М.М. Із спостереження над мовою і стилем «Енеїди» І.П.Котляревського//Мовознавство.-1988.-№5.-С.25.
10. Русанівський В. Історія української літературної мови.-К., 2001.
11. Русанівський В. Історична лексика в поезії Т.Шевченка//Мовознавство.-1991.-№4.
12. Смаль-Стоцький С. Українська літературна мова//Мовознавство.-1994.-№4-5
13. Тараненко О.О. Б.Грінченко і «Словарь української мови»//УМЛШ.-1988.-№12
14. Ткаченко О.Б. Шевченко і мова//Мовознавство.-1989.-№4
15. Шевчук В. Мова і витворення культурних та духовних цінностей (ХУІІ-ХУІІІ ст.)//Дивослово.-1996.-№3

Домашнє завдання

1. Законспектувати статтю Смаль-Стоцького С. Українська літературна мова//Мовознавство.-1994.-№4-5.
2. Виконати вправи: Н.Д. Бабич Історія української літературної мови (практичний курс).-Львів.-1993.-Вправа 68 с.165, вправа 71 с.174.

Практичне заняття № 6

ТЕМА: Нова українська літературна мова ХІХ- п. ХХ ст..

Теоретичні питання

1. Шевченко Т.Г. — основоположник сучасного типу української літературної мови. Мова творів Т.Шевченка. Роль Шевченка у створенні лексичних, фонетичних і граматичних норм української літературної мови. Мовні дискусії про становище, стан і шляхи розвитку української літературної мови, про єдину соборну українську мову для українців усіх регіонів. Історико-етнографічні, романтичні та позитивістські, прагматичні погляди на українську мову та її перспективи.
2. Роль І.Нечуя-Левицького в історії української літературної мови (самостійно).
3. Панас Мирний про історію літературної мови і шляхи розвитку української літературної мови (самостійно).
4. Мовні позиції та мовотворча діяльність Бориса Грінченка.

5. Боротьба Івана Франка за єдину українську літературну мову (самостійно).
6. Значення мовотворчості Лесі Українки для розвитку української літературної мови. Михайло Старицький, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка про стан і майбутнє єдиної української мови (самостійно)
7. Українська мова в науковій і художній діяльності Михайла Грушевського (самостійно).
8. Агатангел Кримський як історик української літературної мови.
9. Праці Івана Огієнка з історії української літературної мови (самостійно).

Список рекомендованих джерел

1. Огієнко І. Історія української літературної мови.-К., 1995.
2. Панько Т.І. До проблеми формування уніфікації української мови//Мовознавство.-1990.-№1.-С.8-17.
3. Передрієнко В. Формування української літературної мови ХУІІІ ст.(на народній основі).-К., 1979.
4. Пилинський М.М. Із спостереження над мовою і стилем «Енеїди» І.П.Котляревського//Мовознавство.-1988.-№5.-С.25.
5. Русанівський В. Історія української літературної мови.-К., 2001.
6. Русанівський В. Історична лексика в поезії Т.Шевченка//Мовознавство.-1991.-№4.
7. Смаль-Стоцький С. Українська літературна мова//Мовознавство.-1994.-№4-5
8. Тараненко О.О. Б.Грінченко і «Словарь української мови»//УМЛШ.-1988.-№12
9. Ткаченко О.Б. Шевченко і мова//Мовознавство.-1989.-№4
10. Шевчук В. Мова і витворення культурних та духовних цінностей (ХУІІ-ХУІІІ ст.)//Дивослово.-1996.-№3

Практичне заняття № 7

ТЕМА: Розвиток нової української літературної мови (з 20-х років ХХ століття)

Теоретичні питання:

1. Загальна характеристика умов розвитку української літературної мови даного періоду.
2. Українська літературна мова в умовах УРСР («розстріляне відродження») у 20-30-х роках:
  - спроби нормалізації української літературної мови;
  - жанрово-стилістична різноманітність творчості письменників цього періоду (самостійно);
3. Стан україністики під час Великої Вітчизняної війни та наступного періоду (40-50 р.р. та 60-70 р.р) (самостійно).
4. Доба нової державності української мови. Державність української мови. Правова основа державності української мови. Закон про мови в УРСР (1989 р.). Конституція України (1996 р.) про мову (стаття 10). Мовні обов'язки громадян. Українська мова як державна і як рідна в освітній системі, у державному і громадському житті. Розширення сфер функціонування української мови на всіх рівнях державного і суспільного життя. Збагачення виражальних засобів української мови (зміни в лексиці, фразеології).

5. Соціолінгвістична ситуація в сучасній Україні. Корекція сфер використання державної мови і мов національних меншин.
6. Правописна проблема сучасної української літературної мови. Питання культури володіння українською мовою в Українській державі.

Список рекомендованих джерел

1. Асеева С. Твори Сосюри в роки війни//УМЛШ.-1991.-№11.
2. Бевзенко С.П. Історія українського мовознавства. Історія вивчення української мови: Навчальний посібник.-К.: Вища школа, 1991.-231 с.
3. Державна програма розвитку української та інших національних мов на Україні//УМЛШ.-1991.-№6.
4. Русанівський В.М. Сила і краса. (Мова творів В.Винниченка)//УМЛШ.-1992.-№2.
5. Тараненко О.О. У дзеркалі сьогоднішніх оцінок і дискусій//газета «Літературна Україна».-№3 від 21.03.93.
6. Франко З.Т. Функціонування української мови в радянський період//Мовознавство.-1991.-№9.
7. Шевельов Ю. Українська мова в I половині ХХ ст. (1990-1941): стан і статус.-Чернівці, 1998.-208 с.

Домашнє завдання

1. Виконати вправи усно — 115 (с.310), 123 (с.329).
2. Виконати вправи письмово — 116 (с.314), 119 (с.321).
3. Підготувати реферати і повідомлення про мовно-стилістичні особливості О.Гончара, М.Стельмаха, П.Загребельного, Л.Костенко.
4. Пояснити функціонування закону про мови в галузі освіти офіційно-ділового стилю.

МОДУЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1-2 Загальна характеристика мовної ситуації в Київській Русі.

1. Висвітлення цього питання в працях визначних українських учених (Олекса Горбач, Степан Смаль-Стоцький, Агатангел Кримський, Іларіон Свенціцький, Іван Огієнко, Юрій Шевельов, Євген Тимченко, Леонід Булаховський, Василь Німчук, Григорій Півторак, Іван Ющук).
2. Етногенеза українців та їхніх слов'янських сусідів.
3. Усна народна творчість як невичерпне джерело розвитку національної літературної мови. Роль художньої літератури у формуванні лексичних і граматичних норм літературної мови та її стилів.
4. Фольклор як одне з найважливіших джерел староукраїнської літературної мови („Моління Данила Заточника”, „Слово про загибель руської землі”).

Завдання для контролю:

Усі завдання треба виконувати на KSUonline

1. **Створити** презентацію за питаннями плану (слайди, аудіо і відео записи) **2б.**
2. **Укласти** електронний (у вигляді презентації) словник термінів до теми **1б.**
3. **Підготувати доповідь з теми** «Охарактеризувати мову ділових пам'яток Київської Русі» з презентацією **2б.**

Форма контролю:

1. Обговорення доповідей
2. Перевірка виконаних завдань

Тема 3-4 Загальна характеристика літературної мови у художній літературі XIX.

1. Роль І.Нечуя-Левицького в історії української літературної мови.
2. Розвиток української літературної мови в період від І.Котляревського до Т.Шевченка.
3. Боротьба Івана Франка за єдину українську літературну мову.
4. Панас Мирний про історію літературної мови і шляхи розвитку української літературної мови.
5. Українська мова в науковій і художній діяльності Михайла Грушевського.
6. Значення мовотворчості Лесі Українки для розвитку української літературної мови. Михайло Старицький, Михайло Коцюбинський, Олена Пчілка про стан і майбутнє єдиної української мови.
7. Праці Івана Огієнка з історії української літературної мови.

Завдання для контролю:

Усі завдання треба виконувати на KSUonline

1. **Створити** презентацію за питаннями плану (слайди, аудіо і відео записи) **2б.**
2. **Укласти** електронний (у вигляді презентації) словник термінів до теми **1б.**
3. **Підготувати доповідь з теми** «Мовностилістичні особливості творчості письменників ХХ ст. /О.Гончар, Г.Тютюнник, М.Стельмах, П.Загребельний, Л.Костенко та ін.» з презентацією **2б.**

Форма контролю:

1. Обговорення доповідей
2. Перевірка виконаних завдань

Тема 5 Українська літературна мова в умовах УРСР

1. «Розстріляне відродження» у 20-30-х роках:
2. спроби нормалізації української літературної мови;

3. жанрово-стилістична різноманітність творчості письменників цього періоду.
4. Стан україністики під час Великої Вітчизняної війни та наступного періоду (40-50 р.р. та 60-70 р.р).

Завдання для контролю:

Усі завдання треба виконувати на KSUonline

1. **Створити** презентацію за питаннями плану (слайди, аудіо і відео записи) **2б.**
2. **Укласти** електронний (у вигляді презентації) словник термінів до теми **1б.**
3. **Підготувати доповідь з теми** «Питання культури володіння українською мовою в Українській державі» з презентацією **2б.**

Форма контролю:

1. Обговорення доповідей
2. Перевірка виконаних завдань

ЗАСОБИ КОНТРОЛЮ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ З ДИСЦИПЛІНИ

Питання для семестровго контролю знань (диф.залік)

1. Доведіть на конкретних прикладах, що існує органічний зв'язок між історією мови та історією народу – носія мови.
2. Проаналізувати мовні особливості оригінального уривку зі “Слова о полку Ігоревім” /за власним вибором в обсязі однієї др. сторінки/. Зразком виконання можуть послужити матеріали з посібників Блик О.П. ...на с. 38-41, 47-51.
3. У чому полягає гіпотеза М.Погодіна – О.Соболевського? Подати її наукову критику.
4. Подати визначення поняття “київське койне”.
5. Визначити, які жанри літератури були відомі в Київській Русі?
6. .
7. Яку роль виконувала “руська мова” в Литовській державі?
8. У чому виявляється мовна своєрідність Галицько-Волинського літопису?
9. Які пам'ятки є головним репрезентантом української мови XIV – XVI ст.?
10. Яку роль в цей період відігравали міські братства?
11. Як відображається Південнослов'янський вплив у мовній практиці Росії та України?
12. З чим пов'язане підвищення авторитету церковнослов'янської мови у II половині XVIст.? Як вона тоді називалась?
13. Які заходи в справі культури та освіти в Україні впроваджувались російським царським урядом у XVIII ст.?

14. Якою була система навчання у вищих школах того часу (напр. у Києво-Могилянській академії)?
15. Ким створений перший підручник з історії? Які його мовно-стилістичні особливості?
16. У чому полягає стилістична строкатість української літературної мови означеного періоду?
17. Скласти тези відповіді на питання “Мова і стиль Т.Г.Шевченка”. Виписати з видання творів Т.Г.Шевченка приклади, що свідчать про аналогічність норм сучасної фонетики й граматики та Шевченківського слововжитку, а також приклади їх невідповідності.
18. Які збірки народної поезії, видані в першій половині ХІХ ст., ви знаєте? Назвіть їх упорядників і перших дослідників.
19. Подайте визначення бурлеску та приклади його мовних засобів.
20. Які заходи в справі культури та освіти в Україні впроваджувались російським царським урядом у ХІХ ст.?
21. Які журнали та альманахи виходили в цей період?
22. Як позначилась мова “Енеїди” на подальшому розвитку української літературної мови?
23. Завдяки яким рисам творчості саме Т.Г.Шевченка вважають основоположником нової української літературної мови?
24. З чим пов’язані труднощі у розв’язанні проблем граматичної нормалізації української літературної мови другої половини ХІХ ст.-початку ХХ ст.?
25. Пояснити функціонування Закону про мови в галузі освіти, офіційно-ділового стилю.
26. Визначити етапи створення єдиного українського правопису.
27. Детально охарактеризуйте академічний тлумачний словник української мови//Мовознавство. – 1984. - №2; Пилинського М.М. Словник і наше мовне життя//УМЛШ. – 1971. - №8. – С.20-29.
28. У чому виявилась прогресивна роль князя К.Острозького в культурно-освітній справі в Україні?

Тематика рефератів

1. Роль І.Котляревського у становленні нової української літературної мови.
2. Мовотворчість Т.Шевченка
3. Роль Т.Шевченка в історії нової української літературної мови
4. Лінгвоцид української мови (основні етапи)
5. Значення «Русалки Дністрової» для розвитку нової української літературної мови
6. Боротьба І.Франка за єдину українську літературну мову
7. П.Куліш в історії української літературної мови
8. М.Драгоманов про українську мову
9. Граматики і словники української мови ХІХ ст.

- 10.Словник української мови Б.Грінченка
- 11.Українська мова в науковій діяльності Ю.Шевельова
- 12.Українська мова в науковій діяльності І.Огієнка
- 13.Мовна ситуація в Україні
- 14.Закон про мови
- 15.Правова основа державності української мови

Законспектувати статті

- 16.Наконечний Н.Ф. Квітка-Основ'яненко і розвиток національної літературної мови//Мовознавство.-1990.-№4.-с.63-69.
- 17.Панько Т.І. До проблеми формування уніфікації української мови//Мовознавство.-1990.-№1.-С.8-17.
- 18.Миронова Г.М. Енеїда Котляревського як джерело лінгвокраїнознавчих відомостей//УМЛШ.-1989.-№7.
- 19.Смаль-Стоцький С. Українська літературна мова//Мовознавство.-1994.-№4-5.
- 20.Тараненко О.О. Б.Грінченко і «Словарь української мови»//УМЛШ.-1988.-№12
- 21.Ющук І. Про походження української мови // Дивослово. - №1. – 1995. – С. 5-9

Підготувати анотації до статей:

- Задорожного В. Як треба читати тексти кирилівського письма//Диво слово.-2004.-№2;
- Півторака Г.П. Державна мова у Великому князівстві Литовському і проблема розмежування українських і білоруських писемних пам'яток//Мовознавство.-2005.-№3-4.

Тестові завдання

1. Хто автор висловлення: “Три східнослов’янські мови: українська, білоруська і російська зростаючи незалежно одна від одної як мови самостійні і т.зв. “праруської” спільної мови ніколи не було”?
  - А. І.І.Огієнко.
  - Б. М.А.Жовтобрюх.
  - В. В.М.Русанівський.
  - Г. Л.А.Булаховський.

2. Указати твір періоду Київської Русі, написаний старослов’янською мовою.
  - А. Київський літопис.
  - Б. “Ізмарагд”.
  - В. “Повчання” К.Туровського.
  - Г. “Слово о полку Ігоревім”.

3. Хто автор висловлення: "...з кінця XV ст. вирішується розпад спільного білорусько-українського письменства, ...факт, справді знаменний для історії писемної мови"?

4. Перші друковані кирилицею книги вийшли

- а) у Москві.
- б) у Кракові.
- в) у Києві.
- г) в Острозі.

5. Де І.Федоров надрукував книгу, яку вважають першою друкованою українською книгою?

- А. Вострозі.
- Б. У Львові.
- В. У Заблудові.
- Г. У Києві.

6. Коли І.Федоров надрукував книгу, яку вважають першою друкованою українською книгою?

- А. 1574.
- Б. 1580.
- В. 1569.
- Г. 1564.

7. Першою друкованою українською книгою є

- а) "Острозька біблія";
- б) "Апостол";
- в) "Учительное євангеліє";
- г) "Апокрисис".

8. Указати церковну пам'ятку XVI ст., перекладену "простою мовою".

- А. Апостол.
- Б. Галицьке Євангеліє.
- В. Пересопницьке Євангеліє.
- Г. Острозьке біблія.

9. Указати, у який період функціонувала так звана "руська мова"?

- А. IX-XII ст..
- Б. XIV-XV ст..
- В. XVI-XVII ст..
- Г. XVII-XVIII ст..

10. Автором першої рукописної граматики української мови є

- а) І.Ужєвич;
- б) М.Смотрицький;
- в) О.Павловський;
- г) П.Беринда.

11. Якою мовою написана “ГраMATика” І.Ужєвича?

- А. Простою українською.
- Б. Слов’яно-руською.
- В. Французькою.
- Г. Латинською.

“ГраMATика славенскія правилное синтагма” М.Смотрицького описує

- а) слов’яно-руську;
- б) “руську”;
- в) церковнослов’янську;
- г) просто українську мову.

13. Скільки частин мови засвідчено в “ГраMATиці славенскія правилное синтагмі” М.Смотрицького?

- А. 6.
- Б. 8.
- В. 10.
- Г. 12.

14. Першою науковою друкованою слов’янською граMATикою є

- а) “Буквар” І.Федорова;
- б) “ГраMATыка словенска языка”;
- в) “ГраMATика словенска” Лаврентія Зизанія;
- г) “ГраMATика славенскія правилное синтагма” М.Смотрицького.

15. Хто є автором першого друкованого словника “Лексис сирьчь реченія, вькратць събранны и словенского языка на простый рускій діалект истолкованы”?

- А. П.Беринда.
- Б. М.Смотрицький.
- В. Стефан Зизаній.
- Г. Лаврентій Зизаній.

16. Указати принципи тлумачення реєстрових слів у “Лексиконі...” П.Беринди:

- а) одним словом чи синонімами;
- б) шляхом зіставлення реєстрового слова із словами інших слов’янських мов;
- в) енциклопедичне пояснення;
- г) наявні всі вказані вище принципи.

17. Указати, у якому з літописів XVIII ст. найвиразніше спостерігається народнорозмовна основа?

- А. У мові літопису С.Величка.
- Б. У мові літопису Самовидця.
- В. У мові літопису Г.Грабінки.
- Г. У мові Лизогубівського літопису.

18. Яку мову називають слов'яно-руською?

- А. Одну з мов IX-XIII ст., представлену в "Слові о Законі і Благодаті" Іларіона.
- Б. Мову часів Литовської держави XIV-XV ст., якою написані грамоти.
- В. Мову XVI-XVIII ст., зафіксовану в драмі Ф.Прокоповича "Владимір".
- Г. Мову XVII-XVIII ст., якою писались інтермедії.

19. Яка з названих мов функціонувала в Україні у XVIII ст.?

- А. Староукраїнська мова.
- Б. Слов'яно-руська мова.
- В. Народна українська мова.
- Г. Усі попередньо названі мови.

20. Мову якого письменника XVII-XVIII ст. П.Житецький охарактеризував так: "Не легко іноді розібратись у цьому хаосі слів, то відмінних за значенням і походженням, то подібних за значенням, але відмінних за походженням... Підкоряючись різноманітним впливам мови, то книжної, то розмовної, то міської, то сільської, він ніби втратив саме відчуття її"?

- А. К.Транквіліона-Ставровецького.
- Б. К.Зиновіїва.
- В. Г.Сковороди.
- Г. І.Некрашевича.

21. "Драма про Олексія, чоловіка Божого" написана

- а) староукраїнською мовою;
- б) церковнослов'янською мовою;
- в) слов'яно-руською;
- г) "руською мовою".

22. У чому причини занепаду старої української мови в XVIII ст.?

- А. Поглинання української культури російською, переслідування освіти українською мовою.
- Б. Не видавалась друкована продукція старою українською мовою, у високому стилі переважала слов'яно-руська мова.
- В. Уживалась стара українська мова лише в розважальних творах.
- Г. Усі названі фактори.

23. Визначити упорядника словника "Опыт русско-украинского словаря" (1874).

- А. М.Левченко.
- Б. М.Закревський.
- В. Ф.Піскунов.
- Г. Є.Тимченко.

24. Визначити словник, упорядником якого виступив Б.Д.Грінченко?

А. Словарь украинского языка (собранный редакцией журнала “Кіевская старина”) – К., 1907 – 1909.

Б. Словарь російско-український: У 4-х т. – Львів, 1893 – 1898.

В. Русско-малоросійській словарь. – К. – Т.І, 1898; Т.2, 1899.

Г. Українсько-російський словник. – К., 1917.

25. Перший, офіційно схвалений державою правопис української мови опубліковано

а) 1818 р.;

б) 1918 р.;

в) 1921 р.;

г) 1928 р..